

İbn Âşûr'un Makâsıd Anlayışı

Serkan Göktaş | ORCID: 0000-0002-4701-3090 | serkangoktas66@gmail.com

Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı,

Muş, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/009axq942>

Öz

Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'i insanlığa bir maksada binaen indirdiği düşüncesine makâsıd ya da dinin maksadları adı verilmektedir. Bu maksadlara İslam hukukunda "Makâsıdü's-Şerîa" yani "Şeriatın Maksatları" denilmektedir. Makâsıdü's-Şerîa tamlaması, "Allah'ın hukuk düzeninden hedeflediği faydaları ve kural koymadaki amacını" ifade eder. Başka bir deyişle "dini hükümlerle amaçlanan ilke ve umdelerdir." Dinin maksadlarını ortaya koymak, dini kuralların hangi maksadla vaz'edildiğini anlamak için onun normatif yapısına maksad eksenli yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu makalede İbn Âşûr'un şeriatın ve tefsirin maksadlarına yaklaşımı ele alınmıştır. Bu yaklaşım analiz edilirken onun başta *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsiri ile konuyla ilgili yazılmış *Makâsıdu's-Şerîati'l-İslamiyye* isimli eseri odak alınmıştır. Makasıd düşüncesine yeni bir soluk kazandıran İbn Âşûr'un şeriatın ve Kur'ân'ın maksadlarına hangi perspektiften baktığının tespit edilmesi hem fıkıh hem de tefsir ilmi açısından son derece önemli bir mevzudur. Çünkü o, müstakil bir ilim dalı olarak telâkki ettiği makasıd ilmini, şer'i hükümlerin faydalarının açığa çıkarılmasına yardımcı bir unsur olarak gördüğü gibi onu, Kur'ân'ın anlaşılmasının en büyük etkeni olarak ta addetmektedir. Şeriatın maksadlarının anlaşılması, İslam Hukukunun hangi amaçla meydana getirildiğini ortaya koyduğu gibi onun normlarının da hangi hedef doğrultusunda inşâ edildiğini de açığa çıkaracaktır. Öte taraftan Kur'ân'ın anlaşılması da maksadlarının ortaya konulmasıyla mümkündür. Bu maksadların açığa çıkarılması ise

tefsir ilmine makasîd eksenli yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Şeriat, Makâsîd, Maslahat, İbn Âşûr.

Atıf Bilgisi

Göktaş, Serkan. "İbn Âşûr'un Makâsîd Anlayışı". *Nisar* 8 (Mayıs 2026), 43-61.

Geliş Tarihi	18.09.2025
Kabul Tarihi	28.01.2026
Yayın Tarihi	31.05.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu makale Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat'ın danışmanlığında Serkan Göktaş'ın "Tefsir Usûlü Açısından İllet-Hikmet Merkezli Yorumların Analizi: Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr Örneği" adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Etik Bildirim	nisardergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ibn Ashur's Understanding of Makasid

Serkan Göktas | ORCID: 0000-0002-4701-3090 | serkangoktas66@gmail.com

Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Theology, Department of Tafsir,

Muş, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/009axq942>

Abstract

The idea that Allaah revealed the Qur'an to humanity for a purpose is called *maqāṣid* or the purposes of religion. In Islamic jurisprudence, these purposes are called “*maqāṣid al-sharī'a*” or “the purposes of the Shari'ah”. The phrase *maqāṣid al-sharī'a* refers to “the benefits that Allah aims from the legal order and His purpose in establishing rules”. In other words, “the principles and hopes aimed at by religious rulings.” In order to reveal the purposes of religion and to understand the purpose of religious rules, it is necessary to approach its normative structure from the perspective of purpose. In this article, Ibn Ashūr's approach to the purposes of shari'ah and tafsir is discussed. While analyzing this approach, his tafsir *al-Tahrir wa't-tanwir* and the related work *Maqāṣid al-Sharī'ah al-Islamiyya* are focused. Determining the perspective from which Ibn 'Ashūr, who breathed new life into the idea of *maqāṣid*, viewed the purposes of the Shari'ah and the Qur'an is an extremely important issue for both fiqh and tafsir. Because he considers the science of *maqāṣid*, which he considers as a separate branch of science, not only as an auxiliary element in revealing the benefits of shari'ah rulings, but also as the greatest factor in understanding the Qur'an. Understanding the purposes of the Shari'ah will not only reveal the purpose for which Islamic law was created, but also the purpose for which its norms were constructed. On the other hand, understanding the Qur'an is also possible by revealing its purposes. Revealing these aims necessitates a *maqāṣid*-based approach to the science of tafsir.

Keywords

Tafsir, Verse, Internal Context, Tanâsub, Narrations

Citation

Göktas, Serkan. “İbn Âşûr’un Makâsıd Anlayışı”. *Nisar* 8 (Mayıs 2026), 43-61.

Date of Submission

18.09.2025

Date of Acceptance

28.01.2026

Date of Publication

31.05.2026

Peer-Review

Double anonymized - Two External

Ethical Statement

* This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Tefsir Usûlü Açısından İlet-Hikmet Merkezli Yorumların Analizi: Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr Örneği”, supervised by Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat (Ph.D. Dissertation, Muş Alparslan University, Muş 2025).

Plagiarism Checks	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Conflicts of Interest	Yes - intihal.net
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	nisardergisi@gmail.com
Copyright & License	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Allah Teâlâ, insanı başboş, amaçsız ve gayesiz yaratmamış; ona dünya ve âhiret mutluluğunun formülünü gösteren Kur'ân-ı Kerîm'i indirmiştir. Kur'ân'ın temel anlamda parametrelerini verdiği bu formül, olgusal olarak inanç, ahlâk ve sosyal ilişkilerin düzeltilmesi sonucu insanlığın ıslah edilmesi maksadına binaen sunulan bir reçetedir. Bu reçete, uyulması gereken bazı normlar içermektedir. İslam ulemâsı, insanlığın ıslahını sağlamaya dönük bu kuralları tek tek incelemiş ve bunları "*Makâsidü's-Şerîa* ve *Makâsidü'l-Kur'ân*" gibi isimlerle tesmiye ederek birer ilim dalı olarak tasnife tabi tutmuştur. Esasen aynı kapıya çıkan bu iki terkinin ayrı ayrı işleme alınmasının sebebi, Makâsidü's-Şerîa'nın salt hukuksal düzlemde ele alınması ve Makâsidü'l-Kur'ân'a nazaran biraz daha kasır kalmasıdır. Bu anlamda Makâsidü'l-Kur'ân, Makâsidü's-Şerîa'yı içine alan bir terkiptir. Çünkü Kur'ân, İslam Hukuku gibi sadece hukuki normları işlemez. O, hemen hemen her alanda söz söyleyen heterojen bir yapıya sahiptir. Bu yüzden âlimler, Makâsidü's-Şerîa'yı menbaı Kur'ân olan bir ilim dalı olarak; Makâsidü'l-Kur'ân'ı ise tefsir ilmi çerçevesinde ele alınan farklı bir ilim dalı olarak mülâhaza etmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı, makasid düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri olan İbn Âşûr'un Makâsidü'l-Kur'ân görüşü irdelemek ve tefsire makasid eksensli yaklaşımını ele almaktır. Bu manada onun tefsirdeki bu anlayışının yansımalarını vurgulayarak tefsir ilmine katkısının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktır. Zira İbn Âşûr gibi bir müfessirin makasid düşüncesinin anlaşılması, tefsir ilmi açısından önem arz eden bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada öncelikle makasid düşüncesinin ne olduğu izah edilemeye çalışılmış; daha sonra makasid'in İslam Hukukundaki karşılığı ele alınarak tefsirde neye tekabül ettiği ve İbn Âşûr'un konuyla ilgili düşüncelerinin ne olduğu detaylandırılmıştır. Konuyla ilgili alan yazında pek çok çalışma olmakla beraber son dönemde Mustafa Çağrı'nın editörlüğünü yaptığı *Makâsidü Tefsir* adlı çalıştay dergisinin kayda değer bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Bununla beraber İbn Âşûr'un *Makâsidü's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Ahmed er-Reysûnî'nin *Muhadîrâtün fi Makâsidü's-Şerîa*, Muhammed Allâl el-Fâsî'nin *Makâsidü's-Şerîati'l-İslâmiyye ve mekârimuhâ* adlı eserleri ile Ömer Yılmaz'ın *Makasid Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları* adlı tezi literatürün diğer önemli eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Makâsidin Tanımı

Makâsid kavramı, “قصد/k-s-d” kökünden gelip “مقصود/maksed” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “*hedeflenen yol, bir şeyi kendine örnek almak, tutumlu olmak, ifrât ve tefritin arasında orta yolu tutma, isabetli olmak, bir şeyi kesmek*” anlamlarına gelmektedir.¹ Makâsid denilince

¹ Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife), “makâsid”, 404;

“Şeriatın Maksatları” anlamına gelen “*Makâsîdü's-Şerîa*” kastedilmektedir. Makâsîdü's-Şerîa, Allah'ın hukuk düzeninden hedeflediği faydaları ve kural koymadaki amacını ifade eder. Ya da dini hükümlerle amaçlanan ilke ve umdelerdir.² Bir başka ifadeyle “*şâri'in bir hüküm koyarken gözettiği sırlar ve gayelerdir.*”³

İslam âlimleri, dinin bir taraftan Allah ile kul arasındaki iletişimi en iyi şekilde tesis etme amacı güttüğünü diğer taraftan da kişi ve toplumların temiz ve huzurlu bir hayat yaşamalarını hedeflediğini Allah'ın bu hedef doğrultusunda insanlığa kanunlar gönderdiğini belirtmişlerdir.⁴ Allah'ın koyduğu bütün bu kanunlarda mutlak surette bazı gayeler hedeflediğini ve bu gayelerin insan için yarar sağlama ile zarar savma amacı güttüğünü ifade etmişlerdir.⁵ Dinin güttüğü bu ana gaye, makâsîd olarak tanımlanmaktadır. İslam dininin iyi, güzel ve temiz olan şeyleri helal; kötü, çirkin ve pis olan şeyleri de haram kılmasının özünde pek çok hikmet barındırdığı bilinmektedir. Dinin hem yeme-içme anlamında hem de söz ve davranışlar anlamında iyi şeyleri emredip kötü şeyleri yasaklaması maslahat gereği olduğu gibi içerisinde çeşitli hikmetlerde barındırmasını gerekli kılmaktadır. Yani dinin emir ve yasakları insanın din, can, akıl, mal ve neslinin korunması içindir.⁶

Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Hatîbü'd-dehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr fî ğaribi's-şerhi'l-kebir li'r-Râfi'i* (Kahire: Darü'l-maarif, 1707), “makâsîd”, 504, 505; Fîrûzâbâdî, Mecmûddîn Muhammed bin Yakup Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, thk. Tahir Ahmed Zâvî (Beyrut: Darü'l- fikr, 1959), “makâsîd”, 3/628, 629.

² Şâtîbî, Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî, *el-Muvâfaqât*, thk. Bekr bin Abdillâh Ebu Zeyd (Riyad: Darü İbni Affân, 1997), 2/17-23; Ahmed er-Reysûnî, *Muhadîrâtün fî Makâsîdü's-Şerîa* (Kahire: Darü'l-kelime, 2014), 9-23.

³ Muhammed Allâl el-Fâsî, *Makâsîdü's-şer'ati'l-İslâmiyye ve mekârimuhâ* (Rabat: Darü'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993), 7; Ali Pekcan, “Makâsîd Literatürüne Dair”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 417, 418.

⁴ İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr* (Tunis: Darü't-Tunusiyye, 1984), 1/38-45; Mehmet Emin Maşalı, “Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)”, *Makâsîdî Tefsir*, ed. Mustafa Çağrı (İstanbul: Kuramer Yayınları 32, 2018), 263-273.

⁵ Gazzâlî, Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-uşûl*, thk. Hamza bin Züheyr Hafız (Medine: 1993), 2/481-506; Gazzâlî, *Şifâ'ü'l-ğâlîl fî beyâni mes'âli't-ta'âlî*, thk. Hamed Kebîsî (Bağdat: Matbaatü'l-irşâd, 1971), 159; Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 2/17-23; Muhammed Sa'd b. Ahmed b. Mes'ud Yûbî, *Makâsîdu's-şer'ati'l-İslâmiyye* (Riyad: Darü'l-hicretî ve'n-neşr, 1998), 34.

⁶ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 2/17-23; Yusuf el-Karadavî, *Dirasetün fî fikhi mekâsîdü's-şerâ* (Kahire: Darü's-şürûk, 2008), 20-22; Yûbî, *Makâsîdu's-şer'ati'l-İslâmiyye*, 33-38; Ayşe Karaçam, *Makâsîdü's-Şerîa'nın Yusuf El-Karadâvî'nin Fıkıh Düşüncesine Etkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 117, 123-133.

2. Maslahatın Tanımı

Arapça “*صالح* /s-l-h” kökünden gelen “*مصلحة* /maslahat” kelimesi, “*fesadın zıddı, insanlar arasındaki nefreti yok etme, barış yapmak, iyilik yapmak, ıslah etmek, hidayet yolunda ilerlemek, aklın ve şeriatın öngördüğü durum üzere kalmak*” anlamlarına gelmektedir.⁷ Zıddı ise “*mefsedet ve mazarattır.*”⁸ İstilahta ise maslahat, “*Faydanın temini ve zararın giderilmesidir.*” Yani “*Celb-i menfa'a def'i mazarrat/mefsedet*”dir. Şarî'nin kulları için öngördüğü faydalardır. ⁹ Ya da Allah'ın din, mal, nesil, akıl ve ırzlarının korunması için kullarına emrettiği hükümlerdir. Dolayısıyla maslahat fitrata uygun hükümlerdir.¹⁰ Çünkü şer'i hükümler tamamen insanın menfaatinin sağlanması ve ona gelecek zararların önlenmesi üzerine kuruludur. Bunun için İslam hukuku, menfaatin alınması ve zararın def'i için duruma bağlı olarak hükümleri farz, vacip, sünnet, mübah, mekruh, haram vb. şekilde kategorize eder.¹¹ Yani şeriat, insanların maksatlarını gerçekleştirebilmeleri için ıslah edilmeleri üzerine bina edilmiştir. İnançsızlık, içki, hırsızlık, adam öldürme ve zina gibi suçların yasaklanması ve bunlara karşı cezai müeyyidenin öngörülmesi maslahatın sağlanması içindir.¹² Bunun için fakihler, maslahat ilkesini yani “*Mesâlih-i Mürsele*”yi İslam fıkhnının temel içtihadî ilkelerinden saymakta ve müçtehitlerin hüküm çıkartırken göz önünde bulundurdıkları ana kriterler arasında görmektedirler.¹³

3. Makâsîd-Maslahat İlişkisi

Genel tanımlardan yola çıkarak makâsîd'in maslahat kavramını da içine aldığı söylenebilir. Bazen de her iki kavramında birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Yani bu iki kavramın mefhum olarak aynı şeyler oldukları ileri sürülebilir.¹⁴

⁷ İsfahânî, “maslahat”, 284, 285; Fîrûzâbâdî, “maslahat”, 2/839, 840; Butrus B. Bûlus Bustânî, *Muhtû'l-Muhtû* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986), “maslahat”, 515.

⁸ Süleyman Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 39.

⁹ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 2/481-484; Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1996), “maslahat”, 1559; Muhammed Sâid Ramazan el-Bûtî, *Đavâbiđü'l-maşlaħa fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye* (Kahire: Müessesetü'r- risale, 1965), 23.

¹⁰ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 2/481-506; Bûtî, *Đavâbiđü'l-maşlaħa*, 23, 24; Yûbî, *Makâsıdu ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, 182-185.

¹¹ eş-Şâşî, Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâil el-Kaffâl eş-Şâşî, *Mehâsinü ş-şer'a fi furû'i ş-Şâfi'iyye*, thk. Ebû Abdillâh Muhammed Ali Semak (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2007), 18-35; Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, 39-41.

¹² Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 2/481-484; Tehânevî, “maslahat”, 1559.

¹³ Abdulvahhâb Hallâf, *İlmü uşûli'l-fıkh* (Kahire: Mektebetü'd-da'vetû'l-İslâmiyye, 1956), 84-89; Zekiyyüddîn Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkh*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 168-177; Fâsî, *Mağâsıdu ş-şer'ati'l-İslâmiyye ve mekârimuhâ*, 142-174.

¹⁴ Yûbî, *Makâsıdu ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, 30-38; Ömer Yılmaz, *Makâsıd Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 12; Ali

Âlimler, Allah'ın insanın dünya ve âhiret maslahatını korumaya yönelik gönderdiği hükümleri zarûrîyât, hâcîyât ve tahsînîyât şeklinde üç ana kısımda mûlahaza etmişlerdir. Bunlar dinin maksadlarıdır. Bunların ilki olan zarûrîyât, insan için hayati önem taşıyan, din ve dünya işlerinin varlığının ona bağlı olduğu olmazsa olmaz kurallardır. Bu temel normlar olmadığı zaman din ve dünya işleri kendi mecrasından çıkarak fesada uğrar. Dünyada kötülük yayılır ve âhiret hayatı da tehlikeye girer. Bunlar insanın din, can, akıl, mal ve nesebinin korunmasına yönelik ilahi emirlerdir.¹⁵ İkinci kısımda mûlahaza edilen hâcî kurallar ise kişinin ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumsal düzenin kaliteli bir şekilde yürüyebilmesi için vaz'edilen emirlerdir. Kur'an'ın öngördüğü ibadât, muamelât vb. konular bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu kanunların olmayışı zarûrîyât kuralları kadar yıkıcı bir etkiye sahip olmasa da normal hayatın çeşitli şekillerde akamete uğramasına sebep olacak nitelikte normlardır. Üçüncü maslahat ilkesi olan tahsînîyât ise fert ve toplumun ahlâk düzeyini daha bir üst seviyeye çıkarır özellikle kurallardır. Bunlar güzel ahlâk ve faziletli davranışlar adı altında yapılması emredilen şeylerdir. Nafîle ibadetler ve temizlik kuralları bu çerçevede ele alınmaktadır. Âlimler, içtihat yöntemiyle bu üçünün tamamlayıcısı konumunda olan bazı şer'i ilkeler geliştirmişlerdir. Bunların da esas amacı şer'i kuralların maksâdlarını içtihat yoluyla ortaya koyabilmektir.¹⁶

4. İbn Âşûr'un Makâsîd-Maslahat Düşüncesi

Makâsîd düşüncesinin en önemli temsilcilerinden birisi olan İbn Âşûr, tefsir başta olmak üzere fıkıh, hadis, akâid ve diğer ilim dalları hakkında görüş beyan ederken sıkça makasîd atıf yapmakta ve bu ilim dallarına makasîd ekseninde yaklaşmaktadır. O, başta *Makâsîdu's-şer'îati'l-İslamiyye* adlı eseri olmak üzere birçok kitabında makâsîd nazariyesini ele almış ve *et-Tahrîr ve't-tenvîr* tefsirinde de yeri geldikçe konuyu detaylandırmaya çalışmıştır.¹⁷ İbn Âşûr'un fıkıhta en fazla etkilendiği âlimlerin Cüveynî, Gazzâlî, İzz bin Abdisselâm, Âmidî, Karâfî ve Şâtibî olduğu söylenebilir. O, bilhassa Şâtibî'nin maslahat konusundaki entellektüel çabasına özel bir atıfta bulunmuştur.¹⁸ İbn Âşûr'un makâsîd düşüncesini ısrarla savunmasının temelinde Muhammed Abduh'un ıslah teorisinin etkili olduğu söylenebilir. Zira İbn Âşûr'a göre toplumun ıslahını sağlayacak olan temel etken, Kur'an'ın emir ve

Bakkal, "Makâsîdü's-Şer'îa ve Sosyal Değişim (Cabiri'nin Makâsîd Merkezli Yeni Yöntem Teklifi ve Bu Teklifin Tahlili)", *Sosyal Değişim ve İslam 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Şubat 2007), 354.

¹⁵ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/17-23; 3/171-182; Yûbî, *Makâsîdu's-şer'îati'l-İslamiyye*, 33, 180-183; Fâsî, *Makâsîdü's-şer'îati'l-İslâmiyye ve mekârimuhâ*, 181-183.

¹⁶ Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî *et-Tâî en-Nisâbü'rî*, *el-Burhân*, thk. Abdülazim ed-Deyyib (Doha: 1979), 41, 294-298; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/481-506; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/17-23; 3/171-182.

¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/38-46; İbn Âşûr, *Makâsîdü's-şer'îati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammed Habib İbnü'l-Hoca (Doha: Katar Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 1/704-709; Reysûnî, *Muhadîrâtün fî Makâsîdü's-Şer'îa*, 95-100.

¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/140; İbn Âşûr, *Makâsîd*, 1/259-266.

yasaklarının maksadlarının bilinmesidir. Toplum bu maksadları bildiği zaman ıslah süreci başlar.¹⁹

İbn Âşûr, makâsıdı çeşitli açılardan ele alarak “*Makâsıdü'l-halk/Yaratılış maksatları*” ve “*Makâsıdü's-şeriâ/Şeriatın maksatları*” diye tasnif eder. Makasıdı, her iki kısımla ilintili olarak da “*aslî ve tabî*” ile “*küllî ve cüz'î*” diye ikili bir ayrıma tabi tutar. İbn Âşûr, aslî ve tabî ayrımında Şatıbî (ö. 790/1388)'nin yaptığı tasnife sadık kalır. Aslî maksadlar her zamanda ve herkes için geçerli olan maslahatlardır. Çünkü bunlar herkes için vazgeçilmez olan din, can, akıl, mal ve nesebin korunmasına yönelik maslahatlardır. Tabî maksadlar ise insan açısından hayati önem taşımamakla beraber onun din ve dünyası için gerekli olan maslahat türüdür.²⁰

O, küllî maksadların şer'î hükümlerin genelini kapsayan konulardan oluştuğunu ifade ederken cüz'î maksadların furu' konularıyla alakalı olduğunu belirtir. Küllî maksadları da “*Makâsıd-ı âmme/Genel maksadlar*” ve “*Makâsıd-ı hâsse/Özel maksadlar*” diye sınıflandırır. Ona göre makâsıd-ı âmme, “*Şâri'in koyduğu hükümlerin hepsinde veya bir kısmında gözettiği hikmet ve manalardır. Bu mana ve hikmetler şer'i hükümlerin sadece belirli bir türünde görülmez. Makâsıdın kapsamına dinin genel amacı, özellikleri ve gözettiği manalar ile bazı hükümlerde görülebilen hikmetler de girmektedir.*” O, makâsıdı âmme'yi İslam ümmetinin toplumsal düzenini sağlayan bir unsur olarak nitelemektedir. Toplumsal nizamın ise fertlerin akıl ve sosyal ilişkilerinin ıslahıyla gerçekleşeceğini ileri sürmektedir. Ona göre Kur'ân'ın birçok ayette ifade ettiği gibi Allah'ın insanlığa vahiy ve peygamber göndermesinin amacı toplumların ıslahını sağlamak ve toplumsal yozlaşmayı engellemektir. Yani makâsıdı âmme'nin gerçekleştirilmesidir. O, makâsıdı âmme'yi fitrat, eşitlik, bağışlama, özgürlük vb. erdemlerle ilişkilendirmiş, İslam şeriatının temel hedeflerinden birisinin de bunları sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o, makâsıdı âmme adı altında aile hukuku, mülk hukuku, muâmelât, ibadât ve muhakemât gibi konuları tek tek ele alıp bunların maksadlarını örnekler üzerinden detaylandırmıştır. Makâsıd-ı hâsse'yi ise, “*İnsanların genel tasarrufları içinde kendilerine özgü faydaların gerçekleşmesi ve maslahatların korunması için şâri'in gözettiği amaçlar*” şeklinde tarif etmektedir.²¹

İbn Âşûr'a göre Allah'ın emir ve yasaklarında, peygamber ve kitap göndermesinde kastettiği gayelerin başta Tefsir olmak üzere diğer ilim dalları aracılığıyla ortaya konulması

¹⁹ Belkasım el-Ğalî, *Şeyhu'l-Câmî'i'l-A'zamî Muhammed et-Tâhir bin Âşûr Hayâtuhû ve Âsârühû* (Beyrut: Darü İbn Hazm, 1996), 49-51; Annaoraz Nurmuhammedov, *İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usûlündeki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 80. 81.

²⁰ Şatıbî, *el-Muvâfakât*, 2/17-79; İbn Âşûr, *Maḳâsıd*, 2/132-152; 3/17, 26.

²¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/403, 404; İbn Âşûr, *Maḳâsıd*, 2/9-22, 120-136, 142, 143, 341-508; 3/35, 51, 65, 165, 194-196; Yûbî, *Makâsıdu's-şerîati'l-İslamiyye*, 34, 35; Fâsî, *Maḳâsıdu's-şerîati'l-İslamiyye ve mekârimuhâ*, 194, 195; Reysûnî, *Medhalün ilâ Makâsıdı's-şerîâ* (Kahire: Darü'l-kelime, 2009), 13-16; Reysûnî, *Muhadîrâtün fi Makâsıdı's-şerîâ*, 103-106.

gerekmektedir. Allah'ın muradı ise ferdin, toplumun ve âlemin/umrân ıslahıdır.²² Ona göre ferdin ıslahı nefsin temizlenip arınmasıyla tahakkuk eder. Bu da ahlâk ve düşüncenin kaynağı olan itikâdın düzeltilmesi ile vücut bulur. Sonra kişinin zahîr yönüne taâlluk eden ibadetlerle ıslahı ile bâtın yönüyle ilişkili olan gıybet, kibir, haset gibi günahları terk etmesiyle gerçekleşen ıslahıdır. Toplumun ıslahı ise onu meydana getiren fertlerin ıslahıyla hâsıl olacak bir durumdur. Bu da toplum fertlerinin muâmelât denilen hukukî kâideler çerçevesinde işbirliği yapmalarıyla hayat bulur. Âlemin/umrân ıslahı, fert ve toplum ıslahından daha geniş bir sahaya sahiptir. Çünkü buradaki ıslah tüm toplumların ıslahıyla ilgili bir husustur.²³

İbn Âşûr'a göre makâsîd, bir düzen oluşturması açısından tüm insanlığı ilgilendiren hükümler ile toplumun fertleri arasında ilişkileri düzenleyen hükümlerden müteşekkildir. Şer'i hükümlerin en büyük maksadı fesadı engellemesi ve daimi huzuru sağlamasıdır. Bu da şer'i hükümlerin getirdiği eşitlik ve özgürlük ilkeleriyle gerçekleşir. Bunu gerçekleştirecek kurum ise şer'i hükümetlerdir. Bunların gerçekleşmesinden sonra bu durumun tüm dünyaya yayılması sağlanmalı. Çünkü İslam dini tüm insanlık için gönderilmiştir. Ayrıca o tüm zaman ve mekânlar için geçerli bir dindir. İslam dini daha önce Müslüman olan toplumları olumlu manada nasıl değiştirmişse şer'i maksadlar işlevsel hale getirildiğinde bugünkü toplumlarda değişecektir. Ona göre ıslahın sağlanabilmesi şer'i hükümlerin uygulanmasına bağlıdır.²⁴

İbn Âşûr, makâsîdı fıkıh usûlü ilminin meselelerini açığa çıkaracak, ondaki cevheri ortaya koyacak ve ulemânın ihtilaflarını giderecek bir ilim olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu ilim dalının tanınması dakik bir araştırma gerektirir. O, makâsîdı, Fıkıh ve Fıkıh usûlü ilimleriyle ilişkilendirmiş olsa da onu başlı başına bir ilim dalı olarak telakki etmiş, dini ilkelerin hedef ve hikmetlerinin bu ilim sayesinde bilinebileceğini ifade etmiştir. Ona göre dinin gayeleri Fıkıh usûlü ilmiyle bilinemez. Çünkü Fıkıh Usûlü lügavî, kıyasî ve aklî kâidelere dayanır. Ayrıca o, dini kuralların istinbâtına rehberlik eden bir ilimdir. Makâsîd ilmi ise kesin kâidelere dayanır. Hükümlerin hikmetleri ve sağladığı maslahatlarla ilgilenir.²⁵ Makâsîd, müctehidin içtihat ederken göz önünde bulundurması gereken bir ilimdir. Yani yapılacak olan içtihat, makasîd eksenli olursa istinbât edilecek hükümler daha sağlıklı ve anlaşılır olacaktır. O, şer'i hükümlerin maksadlarının tespit edilebilmesinin dört

²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/38; 3/135, 192-196; Es'ad, "İslam Düşüncesinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir", 195-197.

²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/38-46; Fâsî, *Maķāşidü's-şerī'ati'l-İslāmiyye ve meķārimuhā*, 195, 196; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 273-277.

²⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/135, 192-196; 21/92-94; İbn Âşûr, *Maķāşid*, 2/9, 479-487; Karadavî, *Dirasetün fî fihki meķāşidü's-şerā*, 20-22; Fâsî, *Maķāşidü's-şerī'ati'l-İslāmiyye ve meķārimuhā*, 194-196; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 270-277.

²⁵ İbn Âşûr, *Maķāşid*, 2/5-22, 341-488; 3/51, 65; Reysûnî, *Muhadirâtün fî Makâşidü's-Şeriā*, 98-101.

yolla mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, Kur'ân'ın açık delâleti, ikincisi, mütevâtir sünnet, üçüncüsü, sahabenin içtihadı ve dördüncüsü, tümevarım yöntemidir. İbn Âşûr, makâsıdı belirleme yöntemi olarak bunları seçmiş ve bu işin uzmanlık gerektirdiği için âlimler tarafından yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre makâsıdı Kur'ân'dan elde etmek için bâtinî yorumlardan uzak durup onun zahir anlamına riayet etmek gerekir. Makâsıdın elde edileceği sünnet ise mütevatir yollarla bize ulaşan hadisler olmalıdır. Bu yüzden İbn Âşûr, makâsıd düşüncesini temellendirmek için sünnetten ve sahabe amelinden sıkça örnekler vermiştir. Ona göre makâsıdın bilinmesi, sarîh olan emir ve nehiyle ya da emir ve nehyin illetinin göz önünde bulundurulmasıyla gerçekleşir.²⁶

İbn Âşûr, İslam hukuk normlarının özelliklerini ortaya koymaya çalışmış ve bu kuralların hem fıtrata uygun olması hem de basit olması sebebiyle insanlığa kolaylık sağladığını ifade etmiştir. Çünkü bu normlar, vasıfların değişmesiyle değişebilecek niteliktedir. Şartlara göre insana ruhsat tanınması da bu hukukun kolay olduğunun göstergelerinden birisidir.²⁷

İbn Âşûr, ıslahın maslahata tesirinden bahseder ve onun fesadı izale edici, durumu faydalı ve münasip hale getirme özelliğine atıf yapar. Ona göre maslahat, şâri'nin beş temel küllî maksadını muhafaza etmektir. O, maslahatın celbî menfaât ve def'î mefsedet tanımını kabul etmekte ve maslahatı menfaat olarak nitelemektedir. İbn Âşûr, maslahatı lezzete yol açan, mefsedeti ise acıya sebep olan şeyler olarak tasvir etmekte ve mefsedetin insanlık için fesad ve zarar özelliğine dikkat çekmektedir. Ona göre bazı maslahatların lezzeti zahiridir bazılarının ise gizlidir. Yani faydaları insanlar tarafından fark edilmez. Ancak bunlar da zahir maslahatlar gibi bir tür maslahattır. Zahirî maslahatlar, yeme, içme, giyinme ve evlenme gibi faydası görünür olan maslahatlar iken; Müslümanlar arasında selam vermenin yaygınlaştırılması gibi insanlar tarafından ilk bakışta faydası anlaşılmayan bir takım davranışlar ise batınî maslahatlardır.²⁸

İbn Âşûr da diğer usûlcüler gibi makâsıdı, zarûriyyât, hacîyyât ve tahsinîyyât şeklinde sınıflandırmakta ve dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması denilen beş temel küllî maksadı zarûrî maksadlar başlığı altında ele almaktadır. Onun bilhassa Gazzâlî (ö. 505/1111), Karafî (ö. 685/1285) ve Şatıbî gibi usûlcülerin konuyla ilgili görüşlerinden alıntı yaptığı söylenebilir. İbn Âşûr, Kur'ân ayetlerinden hareketle zarûriyyâta dâhil olan beş küllî maksadı izah etmekte ve bunlardan birincisi olan dinin korunmasının iki aşamalı olduğunu beyan etmektedir. Ona göre dinin korunması önce tek tek fertlerin inancının

²⁶ İbn Âşûr, *Makâşıd*, 2/473-488; 3/42, 52-78; Reysûnî, *Muhadîrâtün fî Makâsîdî's-Şeriâ*, 102, 105; Yûbî, *Makâsîdu's-Şeriâti'l-İslamiyye*, 105-121, 471-525.

²⁷ İbn Âşûr, *Makâşıd*, 2/5-22, 473-488; 3/40-51; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsıd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 270-277.

²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/355-359; İbn Âşûr, *Makâşıd*, 2/200-220; Reysûnî, *Muhadîrâtün fî Makâsîdî's-Şeriâ*, 152-156; Yûbî, *Makâsîdu's-Şeriâti'l-İslamiyye*, 181-192.

garanti altına alınması sonra da ümmetin inancının koruma altına alınmasıdır. O, canın korunmasını kişilerin telef olmasının engellenmesi şeklinde izah etmektedir. O, aynı şekilde aklın, neslin ve malın korunması maksadlarının da tümevarım yöntemiyle olması gerektiğini yani bunları korumanın fertlerden başlayıp tüm topluma yayılması şeklinde olması gerektiği yönde kanaat serdetmektedir.²⁹

İbn Âşûr, hacîyyâtın toplumun işlerini düzene sokmak için ihtiyaç duyduğu hükümler şeklinde tarif etmekte; hacî hükümlerin düzeni bozmayı engellediğini ifade etmektedir. Ona göre bu hükümler her ne kadar zarûrî ihtiyaçlar gibi önemli değilse de toplumsal intizamı sağlaması açısından son derece ehemmiyet arz etmektedir. Ayrıca hacî maksadlar, toplumun sıkıntı yaşamasını engeller nitelikte ihtiyaçlardır. O, nikâh, nesep, alış-veriş vb. muâmelât konularıyla ilgili hükümlerden mübah sayılanların büyük bir kısımlarının hacî maksadlar çerçevesinde mülâhaza edildiğini belirtmektedir. İbn Âşûr, tahsinîyyât'ın ise ümmetin huzurlu bir şekilde yaşaması için onları belli bir düzene sokmaya yarayan hükümler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre tahsinî maksadlar, Müslüman toplumları birbirine yaklaştıran ya da birleştiren bir öğedir. Örneğin kadınların örtünmesi veya erkeklerin sakal bırakması vb. uygulamalar ümmeti kaynaştıran bir güçtür.³⁰

Sonuç olarak denilebilir ki, İbn Âşûr, makâsîd düşüncesini fert, toplum ve insanlığın ıslahı üzerine kurmuştur. Ona göre şer'î hükümlerin temel gayesi insanlığı eğitmek ve her açıdan ıslah etmektir. Çünkü bu hükümler uygulama açısından hem kolaydır hem de insan fıtratına uygundur. Bu iki nitelik şer'î hükümlerin evrensel olduğunun da göstergesidir. Ana gayesi insanın hem zarûrî hem hacî hem de tahsinî maksâdlarını gerçekleştirmek olan şer'î hükümler, uygulamaya konulduğu zaman insanlığın ıslahını sağlayacak normatif özellikte bir yapıya sahiptir.³¹

5. İbn Âşûr'un Makâsîdu'l-Kur'ân ve Makâsîdî Tefsir Düşüncesi

Tamlama olarak Makâsîd ve Kur'ân kelimelerinden müteşekkil olan “Makâsîdu'l-Kur'ân”, “Kur'ân'ın maksatları” anlamına gelmektedir. Terim olarak “Allah'ın kulların menfaâatini sağlamak için Kur'ân'ı inzâl etmesi ve içinde emir ve talimatlar vermesi” şeklinde tarif edilmektedir: Başka bir tanımlama ise “Allah'ın kullarının dünya ve ahirete yönelik faydalarını gözetmek için Kur'ân vasıtasıyla hüküm bildirmesidir.” Makâsîdu'l-Kur'ân, Kur'ân'a itikâd,

²⁹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/481-506; İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkı, *Kavâ'idü'l-ahkâm fi meşâlihi'l-enâm*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd (Kahire: Mektebetü'l-küllüyyâtü'l-Ezheriyyeti, 1991), 1/14-17; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/17-23; İbn Âşûr, *Maqâsîd*, 2/136-140; 488-490; 3/17-28; 42, 232-241; Reysûnî, *Muhadirâtün fi Makâsîdüş-Şeriâ*, 165-176, 192, 193.

³⁰ İbn Âşûr, *Maqâsîd*, 2/141, 142; 3/240-249; Reysûnî, *Muhadirâtün fi Makâsîdüş-Şeriâ*, 192-198.

³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/38-46; 3/135, 192-196; İbn Âşûr, *Maqâsîd*, 1/704-709; 2/132-152, 200-220, 488-490; 3/232-245.

ibadet, muâmelât, ahlak vb. küllî maksadlarının keşfine yönelik bir yaklaşım tarzı benimsemektir.³²

Makâsîdî Tefsir ise, Kur'ân'ın içerdiği hükümlerin maksatlarını açıklamaya çalışan bir tefsir türüdür. Yani Kur'ân'ın maksadlarının, anlam ve gayelerinin beyan edilmesidir. Bir başka ifadeyle Kur'ân'ın kural, ilke, hikmet, illet ve hedeflerinin Kur'ân'ın kelime, terkip, ayet ve surelerinden çıkarılması ve bunların kapsamlı yapısının izah edilmesidir. Makâsîdî Tefsir, Kur'ân'ın fert ve toplumun ıslahı için öngördüğü emir ve yasakların illet ve hikmetlerinin tespit edilmesiyle Allah'ın bu doğrultudaki muradını açığa çıkarma gayretidir.³³

Makâsîdu'l-Kur'ân, Makâsîdu's-şerîâ'dan konu açısından daha geneldir. Çünkü Makâsîdu'l-Kur'ân, şer'î konularla beraber akâid, ahlâk, ahiret ahvâli, kıssalar, müjdeler, uyarılar vb. pek çok konu ihtiva etmektedir. Makâsîdu's-şerîâ ise sadece şer'î konuları ele almaktadır. Kaynak açısından ise Makâsîdu's-şerîâ, Makâsîdu'l-Kur'ân'dan daha geneldir. Çünkü Makâsîdu'l-Kur'ân'ın tek bir kaynağı vardır o da Kur'ân'dır. Makâsîdu's-şerîâ ise Kur'ân dışında Hadis, Fıkıh ve bunların usûl kitapları gibi kaynaklardan da yararlanmaktadır.³⁴

Makâsîdu'l-Kur'ân, üç şeyi kapsamaktadır. Birincisi, ayetlerin bir durumu haber vermesi, bir şeyi emretmesi veya yasaklamasıyla ilgili olan “*ayetlerin neden indirildiği*” sorusuna cevap niteliğinde olan gayelerdir. İkincisi, ayetlerin ihtiva ettiği mesajların mana, illet ve hikmetlerinin ortaya konulmasıdır. Yani Allah'ın Kur'ân'da “*bir şeyleri neden emrettiğinin ya da yasakladığının anlaşılmasıdır.*” Üçüncüsü ise delillerin tümü kullanılmak suretiyle Kur'ân'ın vermek istediği mesajlarda var olan yüksek maksatların ortaya konulmasıdır.³⁵

İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsiri, makâsîd türü tefsir kategorisinde mülhaza edilmektedir.³⁶ O, dördüncü mukaddimesi başta olmak üzere tefsirinin muhtelif yerlerinde

³² Yûbî, *Makâsîdu's-şerîati'l-İslamiyye*, 475-486; Reysûnî, *Muhadîrâtün fî Makâsîdû's-Şerîâ*, 7-13; Fâsî, *Makâsîdû's-şerîati'l-İslamiyye ve mekârimuhâ*, 7-13; Ali Muhammed Es'ad, “İslam Düşüncesinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir”, *Makâsîdî Tefsir*, ed. Mustafa Çağrıncı (İstanbul: Kuramer Yayınları 32, 2018), 188-190.

³³ Yûbî, *Makâsîdu's-şerîati'l-İslamiyye*, 486-491; Mustafa Taha Güler, *İbn Âşûr'un Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr Adlı Tefsiri Bağlamında Mekke Medeni Ayrımının Kur'ân Yorumundaki Rolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 135-138; Mevlüt Şahin, *Makâsîdu'l-Kur'ân Üzerine Bir İnceleme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 257262; Resul Ersöz, “Kur'ân'ı Maksatları Bağlamında Okumanın Değeri: Makâsîdî Tefsir”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Ekim 2021), 755, 756.

³⁴ Yûbî, *Makâsîdu's-şerîati'l-İslamiyye*, 475-486; Es'ad, “İslam Geleneğinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir”, 188, 189; Şahin, *Makâsîdu'l-Kur'ân Üzerine Bir İnceleme*, 257-264.

³⁵ Yûbî, *Makâsîdu's-şerîati'l-İslamiyye*, 475-486; Es'ad, “İslam Geleneğinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir”, 190; Şahin, *Makâsîdu'l-Kur'ân Üzerine Bir İnceleme*, 255-257.

³⁶ Maşalı, “Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr

ve *Makâsidü's-şeriatü'l-İslamiyye* adlı eserinde Kur'ân'ın küllî maksadlarından uzunca bahsetmekte ve onun indiriliş gayesinin tüm insanların inanç ve amel bazında ıslah edilmesi olduğunu altını çizmektedir. İslahın ise fertlerden başlayıp önce topluma daha sonra da tüm ümmete/insanlığa yayılması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre Allah'ın Kur'ân'ı indirmesinin ana gayesi insanların nefsânî arzularına uyup günah işlemelerine mani olmaktır. Çünkü günah ve kötülükler insanın fitratını bozmaktadır. İnsanın fitratı bozulduğu zaman bu bozukluk toplumu ve zamanla tüm insanlığı yani âlemi etkileyecektir. Oysa kâinatın Allah'ın istediği vakte kadar varlığını devam ettirebilmesi için onun düzeninin korunması gerekmektedir. Bu nizamın korunması amacıyla Allah, insanlığa kanunlar göndermiş ve buna uyulmasını emretmiştir. Yani bu kanunlara teslimiyeti istemiştir. Bu yüzden vaz'ettiği dinin adını İslam yani teslim olmak olarak tercih etmiştir. Bu teslimiyetin hem inanç bazında hem de amel bazında olması gerekmektedir. Bu anlamda insanın önce bu düzenin korunmasına yönelik gönderilen bu kurallara inanması ve fiili olarak uygulaması gerek. İnsan türü böyle yaptığı takdirde âlemin korunması gerçekleşebilir. İbn Âşûr, Kur'an'ının hedeflediği ıslahın ise fitrat, evrensellik, kolaylık ve hoşgörü gibi dini nitelikler sayesinde gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. O, bu iddiasını dinin insan fitratına uygunluğu, her çağda uygulama imkânına sahip oluşu, pratikte kolaylık sağlaması ve hoşgörüyü esas alması vb. özelliklere haiz oluşu gibi argümanlarla temellendirmektedir.³⁷

O, Kur'ân'ın esas maksadlarını sekiz ana sınıfta değerlendirmektedir. Bunlar:

- 1-İnsanın inancını düzeltip ona doğru inancı öğretmek.
- 2-İnsanın genel ve özel maslahatı için hüküm koymak.
- 3-İnsanın ahlâkını tezyin etmek.
- 4-Toplumsal düzeni sağlamak.
- 5-İnsanların dini anlamaları ve tebliğ etmeleri için onları eğitmek.
- 6-Önceki toplumlar hakkında öğüt niteliğinde bilgiler vermek.
- 7-İnsanlara nasihat etmek, azapla uyarmak ve cennetle müjdelemek.
- 8-Kur'ân'ın i'câzı ile muarızlarına tehdîde bulunmak.³⁸

Örneği)", 270-277.

³⁷ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/38, 271-274, 283-285, 401-404; 3/135, 194-196; 7/259; 14/253; 21/92-94; İbn Âşûr, *Makâsîd*, 2/120-136; Reysûnî, *Muhadîrâtün fî Makâsîdî's-Şerîâ*, 106, 156, 157; Fâsî, *Makâsîdî's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve mekârimuhâ*, 7-13; Es'ad, "İslam Geleneğinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir", 188, 189, 196, 197; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 270-277.

³⁸ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/39-42; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 273.

İbn Âşûr, Kur'ân'ın maksadlarının bilinmesinin zorunluluğundan bahsetmekte ve onu müfessire tefsir ve te'vil ameliyesini gerçekleştirmede yardımcı bir etmen olarak görmektedir. O, makâsıdın bilinmesinin ayetlere getirilen yorumların sınırını belirlemede bir ölçü olarak görmekle birlikte tefsirde sahih yorumun yakalanabilmesinin de belli bir oranda buna bağlı olduğunu düşünmektedir. Zira yorum etkinliğinde Kur'ân'ın küllî maksadlarının temel alınması yapılan tefsiri mezmûm re'y kategorisinden çıkarıp makbul re'y kategorisine taşıyacaktır. Çünkü ayetlere getirilen batınî yorumlar Kur'ân'ın maksadlarına tezat teşkil etmektedir. İbn Âşûr, makâsıd bilgisinin Kur'ân'ın anlatım üslûplarından hangisini benimsediğinin tespit edilmesine de yaradığını ileri sürmektedir. O, bir müfessirin Kur'ân'ı tefsir etmesinin temel hedefinin Kur'ân'ın maksadlarını açığa çıkarma olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun için tefsirde aslolan şey Kur'ân'ın nüzulüne esas teşkil eden maksadların ortaya konulup konulmadığıdır.³⁹

İbn Âşûr, geleneksel tefsir anlayışını ele alırken müfessirlerin üç tür tefsir etkinliğini benimsediklerini ifade etmektedir. Bunlardan birincisi sadece ayetlerin lafızlarının delâlet ettiği manayı esas almaya yönelik bir yorum etkinliğinde bulunanlardır. Bu faaliyet, Kur'ân'ın maksadlarına ters düşmediği için tefsirde aslolan budur. İkincisi lafızla beraber cümlelerin delâlet ettiği anlamın tespitine yoğunlaşanlardır. Bunlar ayetlerin vaz'ettiği hükümleri çeşitli ilim dalları vasıtasıyla genişçe açıklayanlardır. Üçüncüsü ise ayetlerin asli mana ile sevk ettiği maksad ile irtibatlı olarak bir yorum faaliyeti benimseyenlerdir. Ona göre tefsirin makbul olmasının temel şartı zahiri anlama uygunluk ve Kur'ân'ın maksadlarının ortaya çıkarılmasına imkân verecek bir yorum tekniği benimsemektir. Bu iki şartı yerine getirmeyen bir tefsir anlayışı ona göre batınî tefsirden farksızdır ve merdûd bir tefsir anlayışıdır.⁴⁰

İbn Âşûr, Kur'ân'ın maksadının sadece Arapları ıslah etmek olmadığını onun temel maksadının tüm insanlığın ıslahı olduğunu belirterek Şatıbî'nin ümmî toplum anlayışına karşı çıkmaktadır. O, Şatıbî'nin Kur'ân'ın ümmî Arap toplumunun bilgi seviyesini aşmadığı fikrini eleştirmekte ve Kur'ân'ın çağları aşan bir mesaj niteliğine sahip olduğu tezini savunmaktadır. Ona göre Kur'ân'ın ilk muhatapların bilgi sınırına riayet ettiği anlayışı birçok yönden tutarsızlık barındırmaktadır. Çünkü bu anlayış, Kur'ân'ın maksadlarının ortaya çıkarılmasına engel teşkil etmektedir. Oysa Kur'ân'ın anlam ve maksadları her dönemde anlaşılabilir. Hatta bazen sonraki nesiller tarafından daha iyi anlaşılabilir.⁴¹

İbn Âşûr, tefsire makasid eksenli yaklaşılmasını her seferinde tembih eden ve tefsirinde de bunu uygulayan bir müfessirdir.⁴² O, tefsir ameliyesinde dikkat edilmesi gereken bazı

³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/38-45; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsıd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 270-273.

⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/42-45.

⁴¹ Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, thk. Zeynuddin Ebü'l-Fadl el-İrakî (Beyrut: Darü İbn Hazm, 2005), 341-348; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/43-45.

⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 38-46; 4/13, 14, 23-25; 6/123-125; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir

unsurların şunlar olduğunu ifade etmektedir: Ayetlerin maksadlarının ortaya konulması için Kur'ân'ın hedeflediği amaca bağlı kalmak, ayetleri muhtemel olmayan manalara hamletmemek, ayetlerin en ufak cüzlerinin bile tefsirine önem vermek, ayetleri bağlamından kopartmadan yorum yapmak, Kur'ân'ın dil, üslûp, belâgat ve i'câz gibi özelliklerine riayet etmek.⁴³

Sonuç olarak İbn Âşûr'un konuyla ilgili düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz: O, Kur'ân'ın indiriliş amacının insanın ıslahı olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü kâinatın düzeninin bozulması insanın şehvî arzularla hareket edip kötülük yapmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın kötülük yapmasının engellenmesi ise fertlerin ıslahı sonucu önce toplumun daha sonra âlemin ıslah edilmesi neticesini doğurur. Ona göre tefsir etkinliğinde bulunan bir müfessirin sahih yorumlar yapabilmesi için Kur'ân'ın bu küllî maksadlarını göz önünde bulundurması elzemdir. Zira tefsirin ana gayesi Kur'ân'ın maksadlarını ortaya koymaktır.⁴⁴ Örneğin İbn Âşûr, oruç emrinin bildirildiği Bakara Sûresinin 183. âyetini tefsir ederken âyete makasîd eksenli yaklaşımını tembihleyerek orucun Allah tarafından emredilmesinin asıl sebebinin insan nefsinin ıslah edilmesi olduğunu ifade ederek tefsirde makasîd yaklaşımının nasıl olması gerektiğinin güzel bir örneğini sergilemiştir.⁴⁵

Sonuç

Allah'ın hukuk düzeninden hedeflediği faydaları ve kural koymadaki amacını ifade eden Makâsîdû's-şerîa, İslam Hukukunun insan için ne kadar yararlı bir sistem olduğunu ortaya koymaya çalışan bir ilim dalıdır. Bu ilim bize ilahi umdelerin insanı merkeze alan bir anlayışla hareket ettiği ve her şeyin insan için olduğu vurgusunu öğretmektedir. İslam Hukukunun kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in ise hukuki kuralların yanı sıra tüm yönleriyle insanın mutluluğunu hedefleyen bir oluşum arz ettiği görülmektedir. Birbiriyle bağlantılı ve simetrik bir yapıda seyreden Kur'ânî normların insanın mutluluğunu ne derece sağladığı yönünde araştırma yapan müfessirlerin başında İbn Âşûr gelmektedir. O, diğer âlimlerden farklı olarak bu konuya daha fazla ehemmiyet vermiş ve Kur'ân'ın maksadlarının ortaya konulmasını başlı başına bir ilim olarak görmüştür. Ona göre Kur'ân'ın ve onun menbândan beslenen İslam Hukukunun ana gayesi insanlığın ıslah edilmesidir. Bu ıslah, iman, ahlak ve amel sistemine göre simetrik bir çizgide hareket etmelidir. Bundan ötürü inanç esaslarıyla insanın imanının ıslah edilmesi ilk sırada yer almalıdır. Çünkü insana kötü şeyler yaptıran olgu, onun yanlış itikadıdır. Yanlış itikat düzeltildikten sonra insana ahlâk kazandıran ibadetler itina ile yapılmalıdır. İslahın son aşaması ise Kur'ân'ın insanlar arası ilişkileri düzeltmeye yardımcı normlarının tatbik edilmesi neticesinde toplumda meydana

Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 270-276.

⁴³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12-17, 38-46; İbn Âşûr, *Eleyse's-şubhu bi-karîb*, (Tunus: Darü's-selam, 2006), 160-165; Maşalı, "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsîd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 270-276.

⁴⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12-17, 38-46, 271-273; İbn Âşûr, *Makâsîd*, 1/677-694.

⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/154-175.

gelecek huzurun temin edilmesi aşamasıdır. Bir toplumun Allah'ın "*hayırlı/örnek toplum*" olarak nitelediği bir yapıya dönüşmesinin yolu, o toplumun bu ıslah sürecini başarıyla geçmesine bağlıdır. Örnek toplum vasfını elde eden toplumlar ise insanlığa her alanda rol model olabilir ve dünyaya barış, adalet, sevgi ve saygının yayılmasını sağlayarak insanlığı huzur ile buluşturabilirler.

Kaynakça | References | مصدر

- Ali Bakkal, “Makâsîdü’ş-Şerîa ve Sosyal Değişim (Cabiri'nin Makâsîd Merkezli Yeni Yöntem Teklifi ve Bu Teklifin Tahlili)”. *Sosyal Değişme ve İslam 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. 353-381. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Şubat 2007.
- Bustânî, Butrus B. Bûlus. *Muhîttü'l-Muhît*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1. Basım, 1986.
- Bûtî, Muhammed Sâid Ramazan. *Đavâbiťü'l-maşlaħa fi'ş-şer'ati'l-İslâmiyye*. Kahire: Müessesetü'r- Risale, 1965.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbü'rî. *el-Burhân*. thk. Abdülazim ed-Deyyib. Doha: 1. Basım, 1979.
- Ersöz, Resul. “Kur’ân’ı Maksatları Bağlamında Okumanın Değeri: Makâsîdî Tefsir”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 747-778.
- Es’ad, Ali Muhammed. “İslam Düşüncesinde Makâsîd Düşüncesi ve Makâsîd Merkezli Tefsir”. *Makâsîdî Tefsir*. ed. Mustafa Çağrı. 185-239. İstanbul: Kuramer Yayınları 32, 1. Basım, 2018.
- Fâsî, Muhammed Allâl. *Maķâsîdü’ş-şer’ati’l-İslâmiyye ve meķârimuhâ*. Rabat: Darü'l-Ėarbi’l-İslâmî, 5. Basım, 1993.
- Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Hatîbü’d-dehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî. *el-Mişbâhu’l-münîr fi Ėaribi’ş-şerhi’l-kebîr li’r-Râfi’î*. Kahire: Darü'l-Maârif, 1707.
- Fîrûzâbâdî, Mecmûddîn Muhammed bin Yakup. *el-Ėâmûsü’l-muhît*. thk. Tahir Ahmed Zâvî. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l- Fikr, 3. Basım, 1959.
- Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhyâ’ü ’ulûmi’d-dîn*. thk. Zeynuddin Ebü'l-Fadl el-İrakî. Beyrut: Darü İbn Hazm, 1. Basım, 2005.
- Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Müstasfâ min ’ilmi’l-uşûl*. thk. Hamza bin Züheyr Hafiz. 4 Cilt. Medine: 1993.
- Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *Şifâ’ü’l-ğalîl fi beyâni mesâ’ili’t-ta’lîl*. thk. Hamed Kebîsî. Bağdat: Matbaatü’l-İrşâd, 1971.
- Güler, Mustafa Taha. *İbn Âşûr’un Et-Tahrîr Ve’t-Tenvîr Adlı Tefsiri Bağlamında Mekkî Medenî Ayrımının Kur’ân Yorumundaki Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Ėalî, Belkasım. *Şeyhu’l-Câmi’i’l-A’zamî Muhammed et-Tâhir bin Âşûr Hayâtuhû ve Âsâruhû*. Beyrut: Darü İbn Hazm, 1. Basım, 1996.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *’İlmü uşûli’l-fîkh*. Kahire: Mektebetü’d-Da’vetü’l-İslamiyye, 8. Basım, 1956.
- İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *Eleyse’ş-şubħu bi-ķarîb*. Tunus: Darü’s-Selam, 1. Basım, 2006.
- İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Taħrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Darü’t-Tunusiyye, 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *Maķâsîdü’ş-*

- şer'îati'l-İslâmiyye. thk. Muhammed Habib İbnü'l-Hoca. 3 Cilt. Doha: Katar Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Ebî'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dimaşkî. *Ḳavâ'idü'l-aḥkâm fî meşâlihi'l-enâm*. thk. Taha Abdurrauf Sa'd. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Küllüyyâtü'l-Ezheriyyeti, 1991.
- İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Karaçam, Ayşe. *Makâsidi'ş-Şeria'nın Yusuf el-Karadâvî'nin Fıkıh Düşüncesine Etkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Karadavî, Yusuf. *Dirasetün fî fıkhi mekâsidi'ş-şerâ*. Kahire: Darü'ş-Şurûk, 3. Basım, 2008.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsıd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)". *Makâsidi Tefsir*. ed. Mustafa Çağrırcı. 261-281. İstanbul: Kuramer Yayınları 32, 1. Basım, 2018.
- Nurmuhammedov, Annaoraz. *İbn Âşûr Ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usûlündeki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Pekcan, Ali. "Makâsıd Literatürüne Dair", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 417-438.
- Reysûnî, Ahmed. *Muhadîrâtün fî Makâsidi'ş-Şeriâ*. Kahire: Darü'l-Kelime, 3. Basım, 2014.
- Reysûnî, Ahmed. *Medhalün ilâ Makâsidi'ş-şeriâ*. Kahire: Darü'l-Kelime, 2009.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn. *Usûlü'l-Fıkıh*. trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 9. Basım, 2007.
- Şahin, Mevlüt. *Makâsıdu'l-Kur'ân Üzerine Bir İnceleme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Şâşî, Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl el-Kaffâl. *Meḥâsinü'ş-şerî'a fî fîrû'î'ş-Şâfi'iyye*. thk. Ebû Abdillâh Muhammed Ali Semak. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2007.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî. *el-Muvâfaqât*. thk. Bekr bin Abdillâh Ebu Zeyd. 6 Cilt. Riyad: Darü İbni Affân, 1997.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî. *Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1. Basım, 1996.
- Uludağ, Süleyman. *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Yılmaz, Ömer. *Makâsıd Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Yûbî, Muhammed Sa'd b. Ahmed b. Mes'ud. *Makâsıdu'ş-şer'îati'l-İslamiyye*. Riyad: Darü'l-Hicreti ve'n-Neşr, 1. Basım, 1998.